

ความเป็นเมืองบนถนนสุขุมวิท Urbanization on Sukhumvit Road

รองศาสตราจารย์ ดร. จารุวรรณ ขำเพชร

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทคัดย่อ

งานชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่องการศึกษาการพัฒนาพื้นที่เมืองในกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาถนนสุขุมวิทซอย 1 – 23 โดยนำเสนอมุมมองที่สำคัญและตัวอย่างแผนที่ของความเป็นเมืองบนถนนสุขุมวิท ใช้ระเบียบวิธีวิจัยด้วยการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ถนนสุขุมวิทถูกสร้างขึ้นโดยพระพิศาสสุขุมวิท ในปี พ.ศ. 2479 แต่เดิมนั้นเป็นทุ่งนาที่เรียกว่าทุ่งบางกะปิ ซึ่งยังไม่มีบ้านเรือนหรือสิ่งปลูกสร้าง การกระจายตัวของเมืองเริ่มขึ้นในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ตามนโยบายการพัฒนาเมือง ในปัจจุบันสุขุมวิทเป็นย่านที่มีการพัฒนาสูงสุดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ อีกทั้งเป็นย่านธุรกิจ ย่านที่พักราคาแพง และเป็นย่านท่องเที่ยวทั้งกลางวันและกลางคืนที่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติจำนวนมาก

คำสำคัญ: พื้นที่เมือง ถนนสุขุมวิท กรุงเทพมหานคร

Abstract

This paper is a part of the research “The study of Urban Area Development in Bangkok Metropolitan: A Case Study of Soi 1-23 Sukhumvit Road”. It presents some essential aspects and examples of maps of urbanization on Sukhumvit Road. The methodologies used are literature review and participant observation. The findings reveal that Sukhumvit Road was built by Phra Pisarnsukhumvit in 1936. The area was formerly nice fields called Thung Bang Kapi, with no house or constructions. The urbanization began in the reign of King Rama V in accordance with the urban development policy. Nowadays, Sukhumvit is one of the most highly developed areas in Bangkok. It is also the area of business, expensive residence, and day and night tourism with a lot of foreigners

Keywords: urban area , Sukhumvit Rd. , Bangkok

บทนำ

ประมาณปลายเดือนมีนาคม 2558 ที่ผ่านมา หลายท่านคงรู้จักสุขุมวิทกันดีมากขึ้นจากเหตุการณ์ฝนตกหนักในกรุงเทพมหานคร จนกระทั่งก่อให้เกิดน้ำท่วม หรือน้ำทะลักขึ้นมาจากท่อกลางห้างสรรพสินค้าชื่อดังย่านสุขุมวิท หรือก่อนหน้านั้นประมาณ 1 เดือน ปรากฏที่ศรีนครินทรวิโรฒหนึ่งคือ ชาวโรงเรียนเอกชนชื่อโรงเรียนวรณวิทย์ ที่ตั้งตระหง่านอยู่ใจกลางซอยสุขุมวิท 8 ห้อมล้อมไปด้วยอาคารสูง แม้เป็นโรงเรียนเอกชนแต่ไม่ได้เก็บค่าเล่าเรียนแพงประสบการณ์ขาดทุนต่อเนื่อง แต่เจ้าของยืนยันดำเนินกิจการต่อด้วยใจรักและเสียสละเพื่อมุ่งหวังอนาคตของเด็กไทยที่ยังขาดโอกาส โดยดำเนินกระแสนโยบายพัฒนาพื้นที่ย่านนี้ที่ไม่ขายกิจการโรงเรียนให้กับกลุ่มนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ที่จับจ้องมองหาที่ว่างขนาดใหญ่ใจกลางเมืองเช่นนี้ ด้วยโรงเรียนวรณวิทย์ก่อตั้งมาในปี พ.ศ.2489 ในพื้นที่เกือบ 3 ไร่ จนกระทั่งมาในชั้นลูกที่ดำเนินกิจการต่อเนื่องมาแม้วัยจะใกล้ 100 ปีแล้วก็ตาม หรือก่อนหน้านั้น สัก 4-5 ปี บริเวณสี่แยกอโศก คือแหล่งชุมนุม

ทางการเมืองแหล่งสำคัญแหล่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร และขณะช่วงสงคราม 2558 ก็มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสุขุมวิท อีกในเรื่องการค้ำนุชย์ที่พบขอทานนั่งอยู่บริเวณต้นสุขุมวิทหรือย่านที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก

จากความสำคัญและเหตุการณ์ที่สลับกันเกิดขึ้นบนพื้นที่สุขุมวิทนี้ คือการสร้างสำคัญของพื้นที่โดยมี ผู้สร้างและบุคคลหรือสิ่งอื่นที่สร้างสรรพลังขึ้นมาบนถนนแห่งนี้ บทความเรื่องความเป็นเมืองบนถนนสุขุมวิทนี้ เขียนขึ้น จากงานวิจัยเรื่อง การศึกษาการพัฒนาพื้นที่เมืองในกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาถนนสุขุมวิท ซอย 1-23 โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของพื้นที่ และพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงพื้นที่และชีวิตผู้คน วิธีการศึกษาโดยการ สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ลักษณะและพฤติกรรมการใช้ชีวิตของผู้คนต่างเวลาและสัมภาษณ์ การนำเสนอจะ นำเสนอประเด็นเรื่อง การเป็นพื้นที่เมือง นิยามเมือง กรุงเทพมหานครในอดีต และสุขุมวิทในปัจจุบัน

ผลการศึกษา

การอธิบายความหมายของเมืองในอดีต จากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ อธิบายเมืองหมายถึง ชุมชนที่มีฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคมท้องถิ่น จากระดับเมืองขนาดเล็กขึ้นไปจนถึงเมืองขนาดใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางของ รัฐและอาณาจักร บนเส้นทางการพัฒนาการของสังคมมนุษย์ขึ้นเป็นเมือง เป็นรัฐเป็นอาณาจักร และเป็นประเทศ เมืองก็คือชุมชนหรือหมู่บ้านที่อยู่ร่วมท้องถิ่นเดียวกัน ไม่มีสภาพต่างคนต่างอยู่ ต้องสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม จำเป็นต้องมีศูนย์กลางในการติดต่อ ทำให้ชุมชนบ้านที่พัฒนาหรือถูกยกให้เป็นศูนย์กลางมีการขยายตัว มี โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการปกครองที่ซับซ้อน (ศรีศักร วัลลิโภดม.2547:44) การรวมกลุ่มกันเป็นชุมชน เมืองมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ด้วยการปกครอง การบริหาร การบริหารราชการแผ่นดิน หรืออาจเรียกว่าการพัฒนา โดย เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งมีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบพ่อปกครองลูก มีการ ติดต่อกับต่างประเทศ และมีการบัญญัติกฎหมายเพื่อใช้ในการบริหารเมืองด้วย โดยการบริหารเมืองได้แบ่ง ออกเป็น หัวเมืองชั้นในคือ ราชธานี และเมืองหน้าด่าน ทั้ง 4 ทิศ โดยส่งตัวแทนกษัตริย์จากส่วนกลางไปปกครอง (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2551:196) โดยการจัดการบ้านเมือง ตามสมัยสุโขทัยดังกล่าว สืบเนื่องบางด้านมาถึงกรุงศรีอยุธยาและ จนมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์

การอธิบายเมืองตามแนวคิดทางมานุษยวิทยาในปัจจุบัน ได้อธิบายเมืองโดยเน้นการศึกษาในระดับจุลภาค หรือ ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและให้ความสนใจเรื่อง “วัฒนธรรม”หรือ “วิถีชีวิต”⁴ ส่วนการศึกษาเมืองในสาขาสังคม วิทยาจะเน้นการวิเคราะห์ระดับมหภาค โดยกำหนดประเด็นในการศึกษาไว้ 8 ประเด็นหลัก (Mike Savage, Alan Warde and Kevin Ward. 2005 : 3) ว่าได้แก่ 1) ประสบการณ์ในชีวิตเมืองที่อยู่ร่วมกันแบบมหภาค ท่ามกลางผู้คน สิ่งแวดล้อม แบบเมือง ความรู้สึกภยันตรายในเมือง 2) การอยู่ในเมือง ความแตกต่างของคนในเมืองเป็นการศึกษาแบบ จุลภาค ให้เห็นถึงชีวิตของคนที่ถูกพันกับเพื่อนบ้านและแสดงเอกลักษณ์ของตนที่ถูกพันกับบ้านเกิด 3) ชีวิตเมืองที่ถูกพัน กับโครงสร้างสังคมในท้องถิ่น ได้แก่ ตำแหน่ง ชั้น เพศ ชาติพันธุ์ เป็นต้น 4) การยึดเหนี่ยวกันทางสังคม ในความสัมพันธ์ ฉันทญาติ เพื่อนบ้าน เพื่อนและกลุ่มสังคมต่างๆ 5) ศึกษาเพื่ออธิบายประวัติศาสตร์การเกิดความเป็นเมือง การก่อตัวของ เมือง 6) ศึกษาลักษณะโครงสร้างของเมือง พื้นที่ส่วนการจัดการตามโครงสร้างของเมืองและวิถีการปฏิสัมพันธ์ 7) ศึกษา ปัญหาของเมืองและแนวทางแก้ไข เช่น ปัญหามลพิษ ความยากจน ความไม่เท่าเทียมกันหรือความรุนแรงต่างๆ และ 8). ศึกษากิจกรรมทางการเมืองที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและผลกระทบต่อตัวแทนในระดับท้องถิ่น ทั้ง 8 ประการข้างต้นล้วน เกี่ยวพันกับการเติบโตของพื้นที่เมืองย่านสุขุมวิทด้วยชีวิตของคนล้วนสัมพันธ์กับโครงสร้างเมืองที่ถูกกำหนดขึ้นมาใหม่ จนก่อให้เกิดปัญหาในการเป็นอยู่หรือปัญหาเมืองต่อไป การศึกษาเมืองและพื้นที่เมืองนั้น มีนักวิชาการที่ศึกษาไว้หลาย ท่าน อาทิ George Simmel (1858-1918) จาก The Metropolis and Mental Life (1903:103) Michel de Certeau (1984) จาก The Practice of Everyday Life และ Walter Benjamin (ประมาณปี 1927และ 1940) จาก

⁴ศึกษาเพิ่มเติมจาก จารุวรรณ ข้าเพชร (2555) พื้นที่เมืองและชีวิตของคนในซอยคาวบอย

บทความเรื่อง “Arcade Project” การศึกษาเมืองของบุคคลต่างๆ ล้วนมีจุดเน้นที่ต่างกันออกไปแต่ต่างพยายามอธิบายทั้ง การก่อเกิดเมือง ชีวิตคนในเมือง การต่อสู้ในพื้นที่ ความทรงจำที่เชื่อมอดีตของคนในเมืองกับค่านิยมประเพณีเดิม เมืองกับกระแสนิยมหรือโลกาภิวัตน์ นั่นคือการศึกษา เมือง โดยใช้มุมมองเรื่องพื้นที่ “space” ที่ต้องมีการแปลความหมายที่หลากหลายซ้อนทับกันมากกว่าการมองเห็นตึกสูงสง่าที่ผุดขึ้นเหมือนดอกเห็ดในเมืองใหญ่ๆ ทั่วโลก

การอธิบายความเป็นเมืองในระยะแรกจากสาขาสังคมวิทยาแนวจารีตคือการ อธิบายเปรียบเทียบกันระหว่างความเป็นเมืองกับความเป็นชนบท โดยมีนักวิชาการที่มาร่วมอธิบายในแนวนี้หลายคนด้วยกัน แม้จะมีชื่อเรียกสังคมหรือชุมชนเมืองและชนบทที่ต่างกันไปก็ตาม ดังเช่น Ferdinand Tonnies (Gemeinschaft-Gesellschaft) Talcott Parson (modern society-traditional society) Robert Redfield (folk society-urban society) Durkheim (organic solidarity-mechanical solidarity) แต่การอธิบายทั้งหมดล้วนพยายามให้ภาพลักษณะการดำเนินชีวิต การปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่แตกต่างกันที่สุด

พื้นที่ (space) คือแนวคิดของโลกสมัยใหม่ ที่พบได้ทั่วไป มันสามารถอธิบายประยุกต์กับหลายสิ่งและหลายวัตถุประสงค์ พื้นที่ในความหมายทางทฤษฎี ความหมายในชุมชน ความหมายในมานุษยวิทยา หรือความหมายในการคงอยู่ อาจมีความเคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนที่ต่างกัน การเคลื่อนไหวของรูปฟอร์ม การกระทำ การใช้ชีวิตในพื้นที่โลกร่วมสมัย หรือความสัมพันธ์กับเวลาเป็นต้น โดยบุคคลสำคัญคนหนึ่งที่อธิบายพื้นที่คือ เลอแปฟเวอระ (Lefebvre) “The Production of Space” (POS) ที่อธิบายทั้งในแง่การผลิต การใช้พื้นที่ หรืออธิบายพื้นที่ว่าเป็นสิ่งแสดงแทน (Mike Crang and Nigel Thrift.2011:170-171)

การศึกษาครั้งนี้ใช้มุมมองของหลุยส์ เวิร์ธ Louis Wirth (1938) ที่เขียนเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนในเมือง “Urbanism as a Way of Life” ที่ได้นิยามเมืองไว้ 3 ประการได้แก่ 1) ขนาด (size) 2) ความหนาแน่น (density) และ 3) ความหลากหลาย (heterogeneity) โดยการนำเสนอจะเสนอภาพอดีตความเป็นมาของพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็นเบื้องต้น จากนั้นจะเป็นเรื่องพื้นที่สุขุมวิทในอดีต และสุขุมวิทในปัจจุบัน รวมถึงวิเคราะห์ถึงการจัดจำแนกคนในพื้นที่เมือง

ภาพที่ 1 โรงแรม Grace Hotel ย่านยานานา

1. กรุงเทพมหานคร หรือชื่อเดิมที่ชาวต่างชาติเข้ามา ติดต่อค้าขายหรือเจริญสัมพันธไมตรีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาว่า “บางกอก” เดิมบางกอกเป็นชื่อตำบลริมลำน้ำเจ้าพระยา มีชื่อปรากฏอย่างน้อยก็ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1991-2031) (วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร.2536 : 11)เมื่อเริ่มมีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยากันขึ้น บางกอกมีความสำคัญสืบเนื่องเรื่อยมา โดยเฉพาะการเป็นตำแหน่งที่เรือสำเภาทั้งหลายต้องหยุดเพื่อให้ตรวจก่อนที่จะผ่านเข้าไปติดต่อกับเมืองหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา บางกอกจึงเป็นเมืองหน้าด่าน หรือเมืองท่าสำคัญในการสอดส่องตรวจตราผู้คนและอาวุธที่จะเข้าออกจากเมืองหลวง รวมทั้งเป็นด่านเก็บภาษีอากรสินค้าต่างๆอันเป็นแหล่งรายได้สำคัญสู่

ท้องพระคลังอีกด้วยนอกจากนั้นบางกอกยังถือเป็นเมืองหน้าด่าน เพราะพ่อค้าและคณะราชทูตจากนานาประเทศต้องจอดเรือใหญ่ที่กินระวางสูงไว้ที่ปากน้ำเจ้าพระยา และลงเรือเล็กมาติดต่อกับเจ้าเมืองธนบุรีหรือบางกอกเพื่อแจ้งให้ทางกรุงศรีอยุธยาทราบก่อนจึงจะเดินทางไปยังกรุงศรีอยุธยาได้ ความเป็นเมืองหน้าด่านนี้ทำให้บางกอกได้รับฐานะเป็นเมืองยุทธศาสตร์และเป็นแหล่งรับผู้คนที่มาจากหน้าหลายตา หลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาในพื้นที่บางกอก อีกทั้งผืนดินอันอุดมสมบูรณ์ที่เกิดจากการทับถมโคลนตะกอนที่แม่น้ำพัดพามาจากภูเขาทำให้ผืนดินอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง บางกอกจากชุมชนเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจึงกลายเป็นชื่อ Bangkok ที่ชาวต่างชาติรู้จักและใช้เรียกกรุงเทพมหานครเมืองหลวงของไทย กระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นบนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในปี พ.ศ.2325 เมืองบางกอกจึงได้กลายเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของไทยอย่างแท้จริง

ด้วยบางกอกในอดีตก็คือชุมชนย่านการค้าเล็กๆ แต่ทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามกาลเวลาด้วยมีพ่อค้าวานิชจากแดนไกลเข้ามาค้าขาย และมองเห็นบางกอกที่มีคลองมากมายเป็นดั่งเวนิสตะวันออก ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจก็ก่อตัวขึ้น มีชาวจีนอพยพเข้ามาค้าขายและกลุ่มอื่นๆ ที่เข้ามาด้วยหลากหลายปัจจัย ทั้ง ลาว มลายู มอญ เขมร ญวน ฝรั่งเศส แต่ละกลุ่มต่างนำพาวัฒนธรรมของตนเข้ามาแลกเปลี่ยน รวมทั้งวิทยาการสมัยใหม่ จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่หลากหลายในพื้นที่

ภาพที่ 2 ร้านแผงลอยจำหน่ายสินค้าตามทางเดินเท้า

พื้นที่บางกอกสำหรับชาวต่างชาติเรียกขานหรือกรุงเทพมหานครนั้น มีพัฒนาการในแต่ละเขตแตกต่างกัน แล้วแต่ผู้กำหนดโครงสร้างระยะแรก บางพื้นที่ยังเป็นพื้นที่สวน บางพื้นที่เป็นท้องนา บางพื้นที่เป็นย่านการค้าพาณิชย์อันทันสมัย โดยเฉพาะย่านที่มีชาวตะวันตกเข้ามาค้าขาย และ รัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานที่ดินให้เป็นที่ตั้งของกงสุลชาติต่างๆ ตั้งแต่ริมถนนเจริญกรุง จากปากคลองผดุงกรุงเกษมลงไปถึงสี่ลม ดังนั้นชาวยุโรปจึงนิยมตั้งบ้านเรือน ธนาคาร ร้านค้าในย่านนี้

กรุงเทพมหานครเริ่มพัฒนาเป็นเมืองการค้าในสมัยรัชกาลที่ 4 รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องพื้นที่ในการตั้งที่อยู่อาศัย ด้วยผู้คนที่มากขึ้น ชุนนาง เจ้านายที่เคยสร้างวังอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาหรือรายรอบพระบรมมหาราชวังก็เริ่มสร้างวังห่างออกไปตามฐานะ ทำให้เมืองต้องขยายตัวออกไปนอกกำแพงเมือง ทั้งโดยการขุดคลอง และการตัดถนนเพิ่มขึ้น (จารุวรรณ ข้าเพชร.2555:56)

นอกจากนั้นการเคหะแห่งชาติได้นิยามเมืองไว้ว่า เมืองมีนิยามความหมายที่แตกต่างกัน โดยราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ถึง 4 ประเภท ได้แก่ **แดน** เช่น เมืองมณุษย์ เมืองสวรรค์ เมืองบาดาล **ประเทศ** เช่น เมืองไทย เมืองจีน เมืองลาว **จังหวัด** เช่น เมืองเชียงใหม่ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองตราด **เขต** ซึ่งเคยเป็นเมืองสำคัญระดับจังหวัด ต่อมาถูกลดฐานะเป็นอำเภอ เช่น เมืองไชยา เมืองมินบุรี เมืองชุนันท์ เมืองในทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึงพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่น ขำนาญงานเฉพาะในการผลิตสินค้าและบริการ ฟังพาอาศัยระหว่างกันในกลุ่มครัวเรือน หน่วยธุรกิจและรัฐบาล และมีระดับของเทคโนโลยี นวัตกรรมและการเป็นผู้ประกอบการสูง เมืองในแง่ผังเมือง หมายถึงพื้นที่ที่มีการตั้ง

ถิ่นฐานของประชากรอย่างหนาแน่นในรูปชุมชน โดยประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีศูนย์กลางการบริหาร การปกครอง มีการติดต่อสื่อสาร มีเส้นทางคมนาคม เช่น ถนนหนทางทั้งในเมือง นอกเมือง ระหว่างเมือง จนเกิดเป็นลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างจากชนบท (การเคหะแห่งชาติ.2556 : 7)

2. พื้นที่เมืองย่านสุขุมวิท สุขุมวิทเป็นย่านการค้าธุรกิจสำคัญหรือพื้นที่ที่มีความเจริญและความสำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ย่านสุขุมวิทเรียกชื่อตามถนนสุขุมวิทที่สร้างขึ้นใน ปี พ.ศ.2479 โดยพระพิศาลสุขุมวิท อธิบดีกรมทางหลวงสมัยนั้นเป็นผู้บุกเบิกและควบคุมการก่อสร้างในสมัยรัชกาลที่ 7 และรัชกาลก่อนหน้านั้นก็มีการขยายเมืองออกไปนอกกำแพงเมือง เพื่อเปลี่ยนโครงสร้างของเมือง หลังจากปี พ.ศ.2500 รัฐบาลได้ปรับปรุงนโยบายเศรษฐกิจประเทศพัฒนากรุงเทพให้กลายเป็นศูนย์กลางความเจริญและการติดต่อกับต่างประเทศ จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมีการพัฒนา ด้านโรงแรมที่พัก อพาร์ทเมนท์ อาคารเกี่ยวกับการบันเทิง ศูนย์การค้า ได้ขยายตัวไปใกล้ที่พัก เช่น บริเวณราชประสงค์ ประตูน้ำ เพลินจิต สยามสแควร์ ลาดพร้าว บางกะปิ คลองจั่น หัวหมาก การขยายตัวของเมืองจึงเริ่มย้ายจากฝั่งใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา ออกไปสู่รอบนอกของนครหลวง เช่น ถนนสุขุมวิท ถนนพหลโยธิน ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ (บุญทัน ดอกไธสง.2520 : 4) โดยลักษณะการใช้ที่ดิน เพื่อการอยู่อาศัยนั้นพบว่าเขตที่อยู่อาศัยระดับบน (High Residential Area) พบว่าจะอยู่แถวถนนสุขุมวิท

การขยายตัวของเมืองไปทางแนวถนนสุขุมวิท โดยการสร้างถนนขนานไปกับลำคลองแสนแสบซึ่งเป็นทางสัญจรตามแนวเดิม การตั้งบ้านเรือนจะอยู่ริมคลองแสนแสบ ส่วนท้องแถว อาคารพาณิชย์ จะอยู่ในพื้นที่โล่งหรือเรียกว่า ฟุ้งทั้งหลาย “ฟุ้งบางกะปิ” คือฟุ้งหนึ่งที่มีพื้นที่ว่างมาก เพราะเป็นฟุ้งนา ฟุ้งบางกะปินับแต่ซอยสุขุมวิท 3 หรือ นานา ไปถึงซอยสุขุมวิท 63 (ซอยเอกมัย)ในปัจจุบัน บริเวณแถบนี้อากาศดี ถนนร่มรื่นเพราะมีต้นไม้ใหญ่ ดั่งข้อความที่ปรากฏในวรรณกรรมชิ้นเยี่ยมเรื่อง “ข้างหลังภาพ” ที่อธิบายภาพย่านนี้ว่า “ข้าพเจ้าไปเยี่ยมเธอที่บ้านตำบลบางกะปิ ปลูกเป็นตึกย่อมๆชั้นเดียว ในบริเวณอันกว้างใหญ่ประมาณ 3 ไร่ โดยรอบมีรั้วต้นไม้เรียงกลori ซึ่งสะพรั่งไปด้วยใบสีเขียวและดอกสีม่วง แลดูหนาที่ประดับบ้านตั้งอยู่บนเนินลึกเข้าไปในบริเวณ ดูเด่นเห็นถนัด บริเวณหน้าบ้านทำเป็นสนามสำหรับเดินเล่น ผ่านไปในสวนดอกไม้บานาชนิด มีสระใหญ่อยู่ทางด้านซ้ายของบริเวณ ใกล้กับริมประตูทางเข้า มีศาลาเล็กๆ ตั้งอยู่กลางสวนดอก ปกคลุมด้วยพรรณไม้เลื้อย ดูเป็นที่รื่นรมย์ใจ”

พื้นที่ย่านสุขุมวิทในอดีต จะมีการปลูกเรือนหลังใหญ่ มีพื้นที่ในบ้านกว้างขวางตามคำพรรณนา พร้อมต้นไม้ดอกไม้ เดิมเคยเป็นฟุ้งนาเพราะตัดถนนผ่านฟุ้งบางกะปิที่น่ายังมีราคาถูก จึงเป็นที่นิยมของผู้มีฐานะบรรดาศักดิ์ คหบดีซื้อเป็นที่อยู่อาศัยเกิดการกระจายตัว การสร้างบ้านเดี่ยวไปตามแนวถนนสุขุมวิท แต่เดิมแถบถนนสุขุมวิท เพชรบุรี เป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการชั้นผู้น้อยและราษฎรธรรมดา ส่วนพวกคหบดีและผู้มีฐานะก็จะซื้อที่ดินทิ้งไว้เฉยๆ ภายหลังเมื่อเมืองขยายตัว จึงพากันมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยในย่านถนนสุขุมวิท ซึ่งได้ชื่อว่า เป็นถนนที่ยาวที่สุดในสมัยนั้น

ภาพที่ 3 ย่านสุขุมวิทจะเป็นที่ตั้งของสถานทูตหลายแห่ง ดังภาพคือสถานทูตปากีสถาน

ย่านสุขุมวิท นอกจากที่พิกออาศัย ร้านค้าพาณิชย์แล้ว สุขุมวิทเป็นย่านมีชีวิตขึ้นมาได้นับจากสงครามเวียดนาม ช่วยระยะเวลาดังกล่าวในปี พ.ศ. 2506-2516 ประเทศไทยได้กลายเป็นฐานทัพทางทหารให้กับสหรัฐอเมริกา ค่าเลี้ยงกำลังและฐานพักพื้นทางทหารของประเทศสงคราม นับแต่สุขุมวิทซอย 3-4 เป็นต้นมาในแทบทุกซอยจะมีร้านจำหน่ายสุรา อาหาร ไร่รองรับทหารต่างชาติมาแต่สมัยนั้นและสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ด้วยในปี พ.ศ.2507-2511 เป็นช่วงที่ประเทศไทยมีทหารอเมริกามากถึง 45,000 คน และช่วงปี พ.ศ.2508-2514 เป็นช่วงที่สงครามมีความรุนแรงสุดขีดมีกำลังทหารสหรัฐมากถึง 200,000 คนเข้าสู่สงคราม (อ้างแล้ว, 2531 : 98)

ร่องรอยการเจริญในแง่การเปิดกิจการร้านอาหาร ผับ บาร์ หรือธุรกิจเกี่ยวกับความบันเทิงที่เชื่อมโยงกันต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันที่มีกิจการลักษณะดังกล่าวกระจายตัวอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะซอยนานาทั้ง 2 ฝั่ง โดยการเข้ามาของชาวต่างชาติ (ส่วนใหญ่เป็นทหาร) ในช่วงอดีตที่ผ่านมาและต่อเนื่อง ทำให้เศรษฐกิจเฟื่องฟูอย่างมากด้วยสกุลเงินดอลลาร์ จึงเกิดการอพยพคนจากชนบทเข้ามาหางานทำตามเมือง เป็นงานด้านบริการในโรงแรม ร้านอาหาร สถานอาบอบนวด รวมทั้งงานก่อสร้างสนามบิน ถนน อาคาร โรงแรม อพาร์ทเมนท์ รวมทั้งอาคารที่อยู่อาศัยของชาวต่างชาติ

ภาพที่ 4 ร้าน Café-bar ที่บอกตำแหน่งการไปย่าน Red Light กรุง Amsterdam

3. สุขุมวิทในปัจจุบัน (2558) ที่อยู่อาศัยแบบบ้านเดี่ยวในย่านสุขุมวิทลดน้อยลงไปอย่างมากอยู่ในภาวะเดียวกันกับเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นใน ช่วงปี พ.ศ. 2475-2500 บ้านเดี่ยวถูกแทนที่ด้วยอาคารพาณิชย์ หรืออาคารพักอาศัยกึ่งพาณิชย์ อาคารที่พักเปลี่ยนเป็นอาคารสูงประเภทคอนโดมิเนียม ด้วยที่ดินมีราคาสูง แต่ทว่าอาคารที่พักอาศัยแบบบ้านเก่าๆ เริ่มกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งแต่เปลี่ยนหน้าที่ตัดแปลงมาเป็นร้านอาหาร คอกเทลเลาจน์ หรือร้านขายเหล้าเป็นส่วนใหญ่ แต่พบมากแถบต้นๆในซอยแยกถนนสุขุมวิท กิจการค้าย่านสุขุมวิทนอกจากการค้าแบบค้าปลีกสมัยใหม่ (modern trade) แล้ว ยังมีกิจการค้าลักษณะขายของข้างถนน (street vendor) ที่พบทั่วไปแต่ในซอย 3/1 – ซอย 5 เป็นการวางขายของกับพื้นดินหรือฟุตบอล บริเวณด้านหน้าร้านกาแฟสตาร์บัค (starbuck) สินค้าที่จำหน่ายได้แก่ ปลูกแชน บุหรี่ หรือเส้นด้ายถักเป็นตัวอักษรพร้อมผลิตตามคำสั่ง (Made to order) บริเวณนี้มีหญิงสาวมายืนหน้าร้านเพื่อเจอแขกที่จะไปร่วมเป็นเพื่อนเที่ยวยามค่ำคืน ซอย 7 ที่เป็นที่ว่างเปล่าจะเป็นด้านหลังร้าน ในซอยมีแสงไฟสลัว ไม่มีการสัญจร เพราะเป็นที่จอดรถเข็นขายของ หรือรถเก็บของจากแผงลอยนั่นเอง เป็นซอยค่อนข้างเปลี่ยวแต่จากการลงพื้นที่และพบข้อมูลใหม่คือ จากซอย 13 สามารถทะลุเข้าไปออกซอย 11 ได้ นั่นคือถึง Ambassador Hotel หรือชื่อเดิมคือ โรงแรมชวลิตใต้ การลงพื้นที่พบมีร้านรับนวด ชั่วโมงละ 400 บาท ทั้งหมดด้วย Aroma Oil โดยลักษณะการจัดห้องที่กะทัดรัด ด้านใน มี 2 ห้องเล็ก ที่พื่อวางเตียงนวด ด้านหน้า สองห้องนวดนั้น คือพื้นที่กลางส่วนรวม ที่ 2 ห้องย่อยจะใช้ร่วมกันเพราะมีอุปกรณ์ในการทำงานเก็บไว้ เหมือนการก่อสร้างที่เป็นย่าน โคมแดง (Red light district) ของอัมสเตอร์ดัม เพียงแต่อัมสเตอร์ดัมจะเป็นห้องเดี่ยวพร้อมตู้กระจก และในซอยนี้ยังมีการก่อสร้างคอนโดมิเนียมขนาดใหญ่ Hyde Sukhumvit และฝั่งตรงข้ามเป็นอาคารที่พักพร้อมร้านขายของเป็นแต่ละชั้น คล้ายห้างสรรพสินค้าแต่ไม่ใหญ่โตเท่าห้างสรรพสินค้าชั้นนำทั่วไป และด้านหน้าติดกับถนนสุขุมวิทกำลังก่อสร้างโรงแรมขนาดใหญ่ Hyatt Regency Bangkok ที่เป็นโครงการเชื่อมกับ Hyde Sukhumvit

ภาพที่ 5 ร้าน EROTIC SHOP ย่าน Red Light กรุงอัมสเตอร์ดัม (Amsterdam)

สินค้าที่จำหน่ายริมถนนจะเป็นสินค้าที่เหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยวซื้อเป็นของฝาก เช่น เสื้อกีฬาสก๊อต ด้วยอักษรว่า Ronaldo หรือเสื้อพร้อมชื่อนักฟุตบอลระดับโลกคนอื่น กางเกงนักมวยไทย ปักอักษรว่า Thailand และสินค้าทางเพศเป็นต้น สินค้าประเภทตกแต่งร่างกายของเพศหญิง เช่น เครื่องสำอาง รองเท้า กระเป๋า อุปกรณ์ตกแต่งทรงผม รวมทั้งเสื้อผ้าเด็ก แม้เพียงในซอยเล็กๆ ที่ไม่ใช่ทางผ่านหรือมีเจ้าประจำมาขาย จะมีแม่ค้าหน้าใหม่เข้ามาวางขายสินค้าแบกกับดิน ไม่มีแผงลอยตั้งขายเหมือนเช่นริมถนนด้านหน้าสุขุมวิท พื้นที่เปิดใหม่ สินค้าจะมาจากสำเพ็ง เช่น ตุ๊กตา รถเด็กเล่น ไม้เซลฟี่ ช่วงปิดเทอมจะมองเห็นแม่ค้านำบุตรหลานมาขายสินค้าด้วย นอกจากจะเป็นพื้นที่แห่งโอกาสแล้วยังเป็นพื้นที่แห่งความอบอุ่น ลูกได้อยู่กับแม่ หรือรวมทั้งคนขอทานที่ลูกก็นอนอยู่ข้างแม่ขณะทำงานขอเงิน

ภาพที่ 6 ย่าน Red Light District กรุง Amsterdam

ความหนาแน่นของผู้คนในย่านสุขุมวิทตอนต้นในช่วงกลางวันคือการทำงานของพนักงานในอาคารสูงต่างๆ จึงพบการเปิดร้านอาหารและแผงลอยจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่มตั้งแต่ยามเช้า หรือปรับเปลี่ยนบ้านเก่าเป็นร้านไป ยามเย็นชีวิตเริ่มคึกคัก ผู้คนเริ่มเปลี่ยนเป็นชาวต่างชาติตะวันตก เอเชีย และตะวันออกกลาง รวมทั้งชนผิวสีอีกด้วย ร้านค้าจึงตอบสนองวิถีของแต่ละกลุ่มในเรื่องอาหาร หรือของที่ระลึกก็ตาม จากแผนที่จะเห็นว่าซอยต้นๆ ของถนนสุขุมวิท ได้ถูกปรับเปลี่ยนหน้าที่รองรับการใช้ชีวิตแบบคนเมืองมากขึ้น มีร้านค้าขายอาหาร ร้านสะดวกซื้อ หากเป็นซอยนานาทั้ง 2 ฝั่งจะมีธุรกิจบันเทิง โรงแรม หรือ องค์ประกอบที่สนับสนุนด้านการท่องเที่ยว เช่น ร้านรับแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ บริษัทรับจองตั๋วเครื่องบิน ร้านตัดเสื้อผ้า ขายกระเป๋า ส่วนลึกๆเข้าไปด้านในซอยที่ติดกับคลองแสนแสบ ยังคงเป็นบ้านเดี่ยวที่มีพื้นที่กว้างขวาง ต้นไม้ขนาดใหญ่ปรากฏอยู่

การอภิปรายผล

ผู้คนบนถนนสุขุมวิทมีหลากหลายกลุ่ม ที่ใช้ชีวิตตามวิถี (life style) ของตน โดยตอนต้นของสุขุมวิทเป็นพื้นที่ของกลุ่มเอ็กซ์แพท (Expat) ที่นิยมอยู่ตามแหล่งที่สะดวกสบาย มีโรงแรมระดับ 5 ดาว สำนักงาน คอนโดมิเนียม โรงพยาบาลขนาดใหญ่ และระบบขนส่งมวลชนที่ดีล้วนเป็นแหล่งดึงดูดชาวต่างชาติ กลุ่มคน Expats⁵ เหล่านี้จึงเป็นกลไกของเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ บริเวณนี้มีความหลากหลายทางเชื้อชาติอยู่มาก จึงเป็นการเปิดพื้นที่ของวิถีชีวิตที่หลากหลาย และกำลังซื้อเชิงธุรกิจส่งผลต่อราคาอสังหาริมทรัพย์สูงซึ่งการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ยิ่งใหญ่มูลงทุนย่านนี้ด้วยเป็นแหล่งที่สะดวกสบายใช้ชีวิตใจกลางกรุง สะดวกในการเดินทางเข้าสู่ย่านธุรกิจ แหล่งช้อปปิ้งชั้นนำ โรงเรียน และโรงพยาบาลระดับนานาชาติ ย่านนี้ยังสามารถพัฒนาขายที่อยู่อาศัยให้กับชาวต่างชาติได้ ดังมีการก่อสร้างที่พักระดับหรูย่านนี้หลายแห่ง เพราะมีอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยชาวต่างชาติที่เข้ามาลงทุนซื้อคอนโดมิเนียมในไทย จำแนกตามเชื้อชาติ มากที่สุดได้แก่ อังกฤษ 14.4% อเมริกัน 12.1% สิงคโปร์ 10.9 % ฮองกง 4.5 % ฝรั่งเศส 4.2 % โดยคอนโดระดับหรูที่ขายในกรุงเทพฯ ถูกจับจองโดยชาวต่างชาติ ที่ซื้อเพื่อการอยู่อาศัยเป็นหลัก เพื่อเป็นที่พักถาวรหรือเป็นบ้านหลังที่สอง หรือใช้ในเวลาที่มาทำธุรกิจ จากข้อมูลพบว่าทำเลที่นิยมมากที่สุดคือย่านสุขุมวิท รองลงมาได้แก่ ลุมพินี หลังสวน เพลินจิต ราชดำริ สาทรและย่านใกล้เคียง แม้ที่อยู่อาศัยสำหรับชาวต่างชาติในรูปแบบการเช่าหรือ service apartment ก็ยังนิยมเช่าอยู่ย่านสุขุมวิทมากที่สุดเช่นกัน⁶

การศึกษาอาจจัดจำแนกผู้คนในพื้นที่ออกเป็นหลายกลุ่มด้วยกันการจำแนกได้ทั้งลักษณะเชื้อชาติ อายุ และอาชีพ จากประเภทสินค้าที่จำหน่าย เป็นต้น ได้แก่ชาวตะวันตกออกกลาง ในชอยนานาตั้งแต่ 3 3/1 – 5 เป็นหลัก ชาวฝรั่งเศสมีจำนวนไม่มากนัก จึงไม่เห็นคนผิวสี (ขึ้นกับระยะเวลาที่ลงพื้นที่) และยังมีชาวอินเดียอยู่จำนวนหนึ่งโดยเฉพาะในชอย 7 และชอย 9 ผู้คนที่จำหน่ายสินค้า มีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง พม่าจากสำเนียงเสียงที่พูดคุย เป็นลูกจ้างขายของ หรือชาวอินเดีย และเหมือนชาวเขาที่สามารถสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษได้ มีการต่อรองราคา ด้วยคำถาม “How much” คือเสียงร้องถามจากคุณแม่ผิวขาวกับเด็กหญิงชาวไทยอายุประมาณ 10 ขวบที่นั่งขีดแผนขายของหรือแทบจะโต้แผนขายกระเป๋ผ้าพื้นเมือง อยู่ระหว่างชอย 9-11 เด็กหญิงกำลังรับประทานขนมกึ่งสำเร็จรูปอยู่ พร้อมตอบว่า “three-fifty” การต่อรองราคาไม่เกิดขึ้น พร้อมกับคนถามราคาเดินจากไปพร้อมลูกน้อยที่นั่งอยู่ในรถเข็นแม่จะได้ยินเสียงแม่ของเด็กหญิงกล่าวตามหลังว่า “two hundred” ก็ตาม

พื้นที่แห่งการพัฒนาย่านใจกลางกรุงที่ทันสมัย เต็มไปด้วยชาวต่างชาติ แต่ก็ยังคงเป็นพื้นที่แห่งโอกาสในการแสวงหาสิ่งที่ดีให้กับชีวิต เป็นพื้นที่แห่งการสร้างสรรค์ด้วยมีคนมากมายต่างชาติ ต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม ล้วนพยายามสื่อสารกันด้วยคำพูด ท่าทาง แววตา คนต่างกลุ่มมาอยู่ร่วมกันจึงต้องเรียนรู้และแปลความหมายสิ่งนั้น นอกจากนี้ที่สำคัญคือ พื้นที่สุขุมวิทพื้นที่แห่งการพัฒนา ทั้งพัฒนาชีวิตผู้คน หรือพัฒนาพื้นที่เมือง ตึกสูงระฟ้า อาคารที่พักแบบหรูสร้างใหม่ เห็นคนใหม่ๆ เข้ามาเดินร่วมเล่นในพื้นที่แห่งการพัฒนานี้ ทั้งนักธุรกิจระดับนานาชาติ ไปถึง แม่ค้าขายของที่เดินเร่ขายของพร้อมอาหารในตะกร้า เดินตรงไปในกลุ่มเป้าหมาย พร้อมเสียงร้อง “มักบ่ อยากบ่ ขนม ข้าวเนื้อ” ด้วยสำเนียงภาษาถิ่นของตน

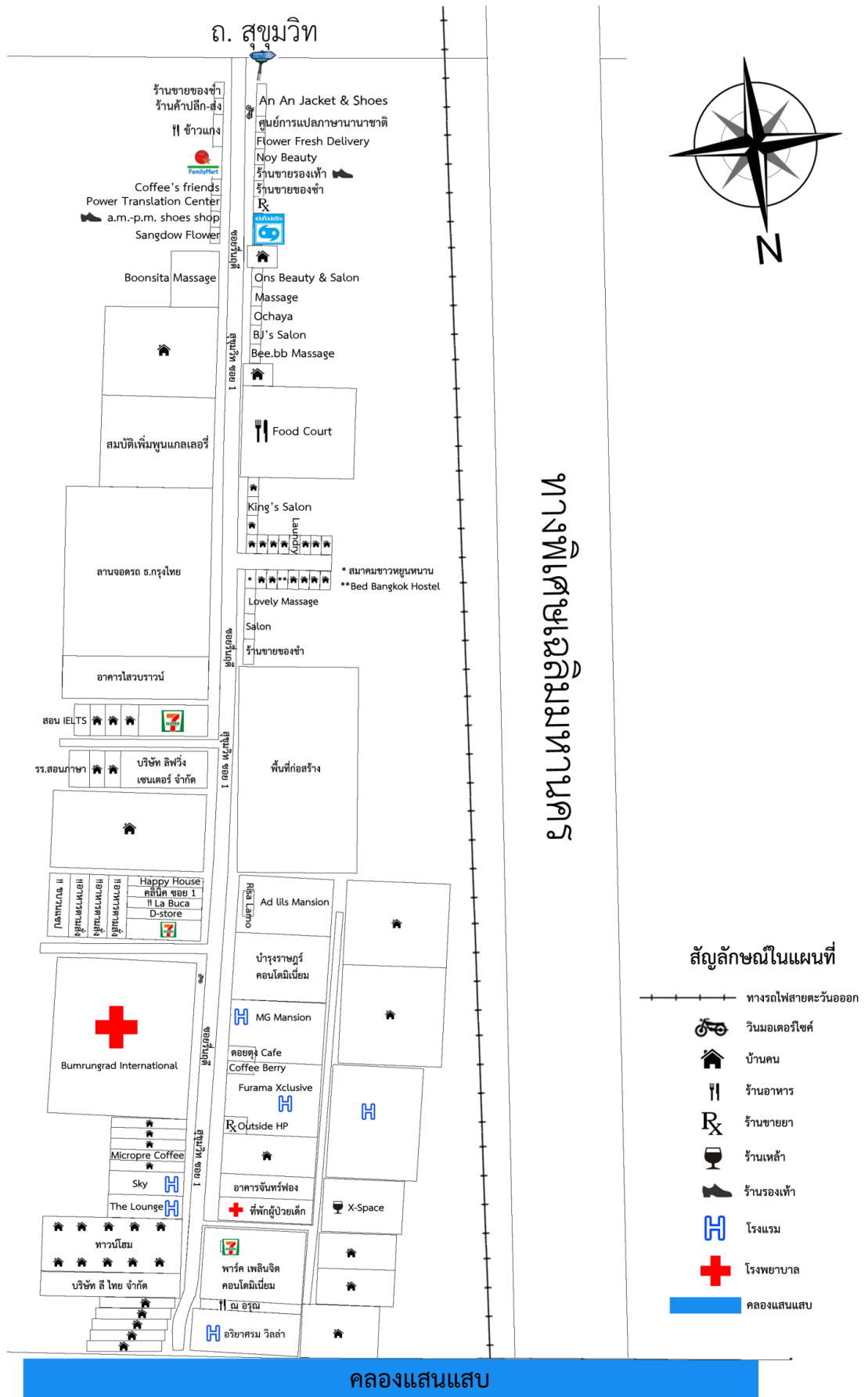
สรุป

เมื่อย่านสุขุมวิทเป็นแหล่งที่มีความหมายในเชิงพื้นที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ เป็นย่านตอบสนองการใช้ชีวิต (life style) ของคนหลากหลายกลุ่ม ทั้งนักท่องเที่ยวฝรั่ง ชาวเอเชีย ชาวตะวันตกออกกลาง รวมทั้งตอบสนองกลุ่มวัยรุ่นคนไทย ที่ใช้ย่านสุขุมวิทเป็นแหล่งจับจ่ายสินค้าตามกลุ่มเป้าหมายบริเวณ ห้างเทอร์มินอล 21 ที่จัดแสดงเป็นร้านตามแต่ละประเทศ หรือเรียกว่าเป็นกลุ่มฮิป (HIP-Highly Individual Person) คือกลุ่มคนที่มีรูปแบบการใช้ชีวิตเฉพาะตัว เป็นตัว

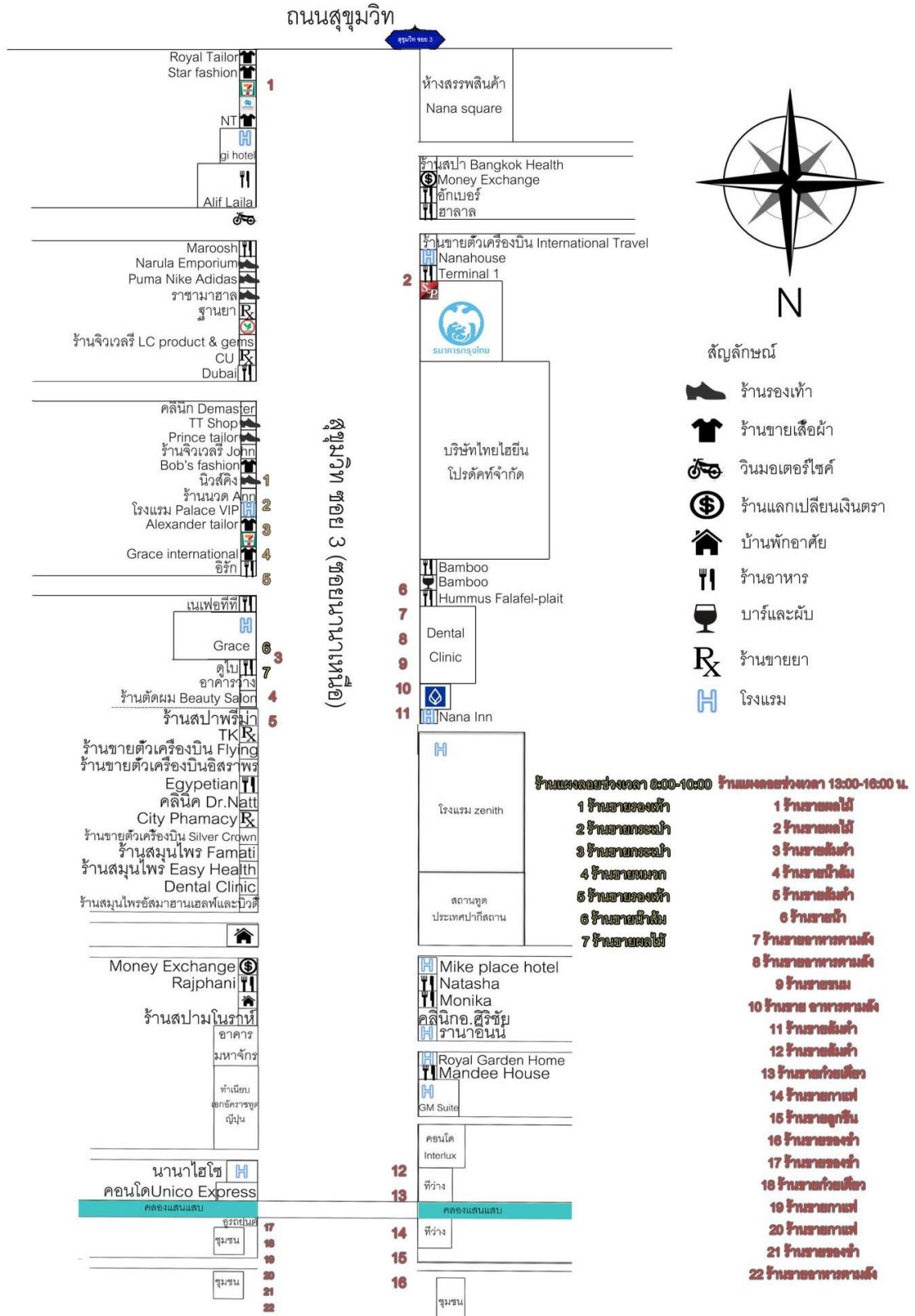
⁵ Expats ย่อมาจาก expatriate หมายถึงคนที่อาศัยทำงานในประเทศที่ไม่ใช่ประเทศของตนเป็นเวลานาน

⁶ วารสาร ธอส. www.ghbank.co.th สืบค้นวันที่ 30 มีนาคม 2558 “ตลาดที่อยู่อาศัยสำหรับชาวต่างชาติ”

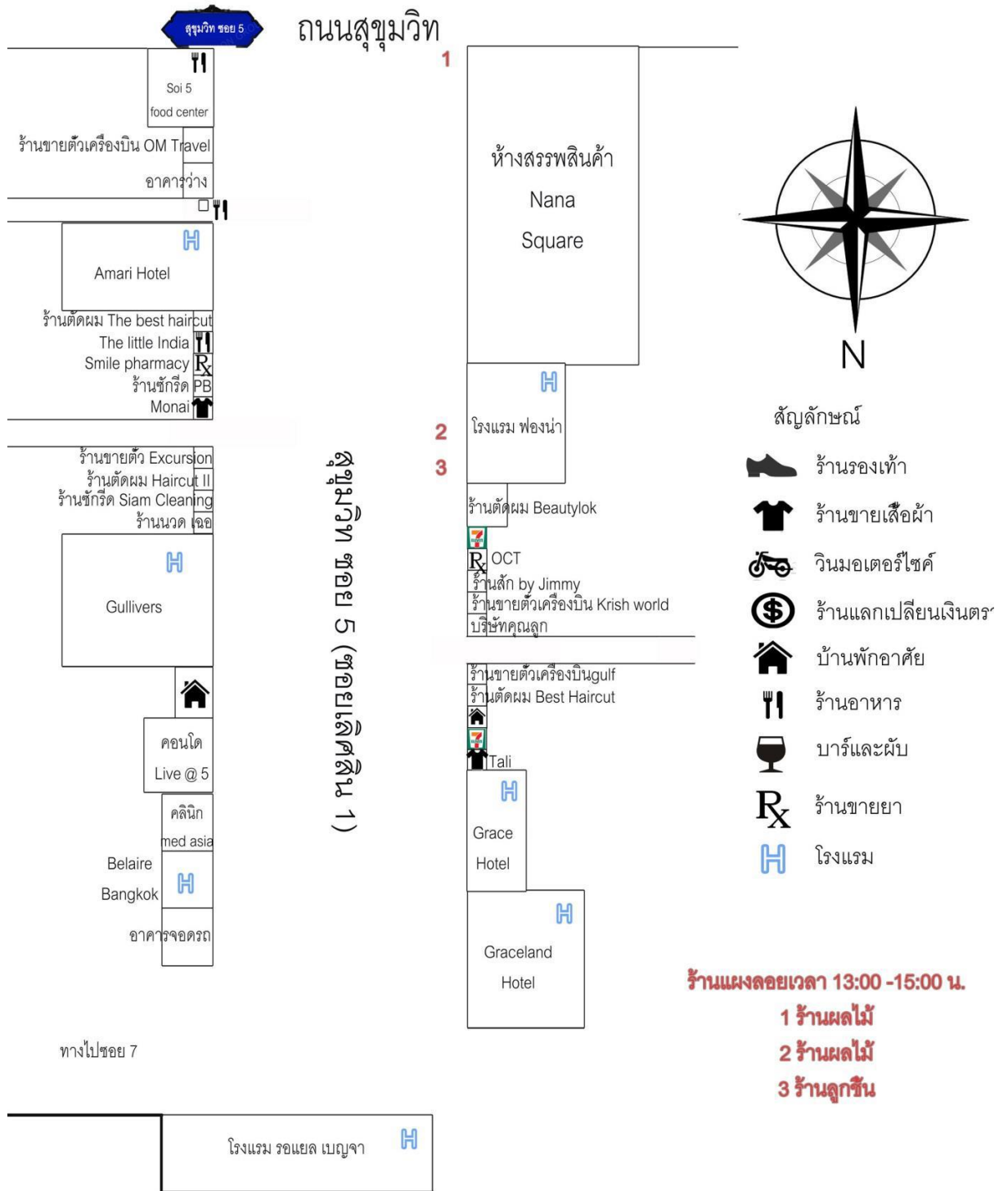
ของตัวเองทั้งเสื้อผ้า ทรงผม การฟังเพลง การใช้เวลาส่วนตัว และรสนิยมในด้านศิลปะและมีความมั่นใจในตัวเอง (พันธวิศ ลวเรืองโรจน์, 2549 : 21) ประการที่ 2 ย่านสุขุมวิท เป็นย่านคนเดิน (High Pedestrian) แม้บนถนนสุขุมวิทมิได้จัดเป็นถนนคนเดิน แต่ด้วยมีซอยแยกย่อยจำนวนมาก และแต่ละซอยล้วนมีกิจกรรมให้ผู้คนได้เข้าไปทำกิจกรรม แลกเปลี่ยนทั้งการใช้บริการในด้าน อุปโภคจับจ่ายใช้สอย การนัดแผนโบราณ หรือการบริโภคอาหารที่มีหลากหลายทั้งอาหาร อินเดีย อาหารอาหรับ อาหารเกาหลี ญี่ปุ่น การเดินเลือกซื้อของที่ระลึกเป็นต้น ประการที่ 3 คือเป็นย่านแห่งการสร้างสรรค์ (Creative Zone) ด้วยสุขุมวิทเป็นพื้นที่ประกอบไปด้วยคนหลากหลายกลุ่ม ในพื้นที่สามารถตอบสนองรูปแบบการใช้ชีวิตที่เป็นสากล สุขุมวิทจึงเปรียบเสมือนบ้านหลังที่ 2 ของคนทำงานชาวต่างชาติซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็น กลุ่มที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในทุกภูมิภาคของโลก

ภาพที่ 7 ถนนสุขุมวิท 1 ซอยอรินฤดี

ภาพที่ 8 ถนนสุขุมวิท ซอย 3 (นานาเหนือ)

คลองแสนแสบ

ภาพที่ 9 ถนนสุขุมวิท ซอย 5 (ซอยเลิศสิน 1)

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่สนับสนุนทุนการศึกษา และนายณภัทร ตั้งตระกูลชัย นางสาวนรดา จิระเลิศนันท์ ที่จัดทำแผนที่ขอยุสุมวิทและภาพประกอบบางส่วนเป็นตัวอย่างในการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- การเคหะแห่งชาติ.2556. **มองมุมเมือง**.กรุงเทพฯ: บริษัท คลิ๊ก แอนด์ คลิ๊ก จำกัด
- จากรุวรรณ ข้าเพชร. 2555. **พื้นที่เมืองและชีวิตของคนในซอยคาวบอย**.ปริญญาานิพนธ์ (ศศ.ด. ศิลปวัฒนธรรมวิจัย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- บุญทัน ดอกไธสง.2520. **กรุงเทพมหานครกับการเจริญเติบโตที่ผิดปกติ**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. เอกสารอัดสำเนา.
- พันธวิธ ลวเรืองโรจน์. 2549. **การพัฒนาเชิงพื้นที่สำหรับการเกิดกระแสความเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ของเมือง: กรณีศึกษาปรากฏการณ์ผ่านทงหล่อ**. วิทยานิพนธ์(สถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิมลสิทธิ์ ทรยางกูรและคนอื่นๆ. 2536. **พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต**. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2551. **การพัฒนาเมืองและชนบทประยุกต์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โพธิ์เพชร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2547. **สยามประเทศ: ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคศึกดำบรรพจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา**. **ราชอาณาจักรสยาม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- Crang, Mike and Nigel Thrift. 2011. **Thinking Space**. Routledge. Modernity (2ed.). Palgrave Macmillan
- Savage, Mike, Alan Warde and Kevin Warde . 2005. **Urban Sociology**, Capitalism and Modernity. Palgrave Macmillan: New York.
- Wirth, Louis. (1938). **Urbanism as a Way of Life**. American Journal of Sociology 40: 1-24.